

NEXHIP MËRKURI

NEUROLINGUISTIKA DHE DIJA DIGJITALE PËR TEKSTET E GJUHËS SHQIPE

Kërkimet neurolinguistike për rritjen e performancës në lëndën e gjuhës shqipe kanë marrë shtysë të re, pasi sistemet e edukimit e ndiejnë si domosdoshmëri informacionin sesi ngjiten shkallët e të mësuarit, apo të nxënies afatgjatë tek nivele të ndryshme shkollimi.

Ka një thirrje sot, platformë globale, kërkesë, sfidë kryesore e vitit dhe e viteve të ardhshme për nxënës dhe studentë të suksesshëm. Kahet që duhet mëshuar më shumë: tek gjuha amtare, gjuha shqipe; por mund të vazhdohet edhe module të tjera në nivelet e shkollimit në Universitet.

Si variant i mundshëm në hulumtime është mbështetja tek *gjuhësia kompjuterike*, e cila është konsoliduar duke zgjeruar objektin dhe synimet vit pas viti, duke zgjidhur detyra të shumta praktike në fushën e gjuhësisë. Metoda e kodimit SGML (Standard Generalized Markup Language) është zëvendësuar sot me koduesin XML. Programet të tjera janë të shumta, si: *ITIL*, *PROMT 11*, *Remote System Control Galileo*, deri tek programi PAET për zgjidhjen e mjaft pyetjeve të shtruara në neurolinguistikë. Gara e suksesshme e kompanive kompjuterike Android dhe IOS, ka mundësuar hulumtuesit të gjurmojmë aktivitetin e trurit. Ç'ndodh tek truri i nxënësit, studentit, kur *lexon, dëgjon, flet, shkruan*? Si mund të rritet kujtesa, nxënja afatgjatë, si kërkesë e çdo ore mësimi? Programet e reja të gjuhës shqipe për klasat I-IX e më tej u shoqëruan pas viteve '90, me zhvendosje të madhe të kërkimeve në fushën e neurolinguistikës. Me zhvillimin e teknologjisë, studiuesit mundën të studiojnë se si truri i folësve normalë proceson gjuhën dhe si proces neurolinguistik. Në këtë mënyrë problemet marrin zgjidhje shumë të mira hapësinore të vendndodhjes së zonave të dëmtuara të trurit.

Rezolucioni i mirë hapësinor vjen nga imazhet e rezonancave magnetike MRI, të cilat japin fotografi të hollësishme që tregojnë se cilat zona të trurit janë dëmtuar, apo funksionojnë normalisht. Neurolinguistët mund të bëjnë parashikime të reja në lidhje me strukturën dhe organizimin e gjuhës, duke u bazuar në njohuritë rreth fiziologjisë së trurit, duke përgjithësuar nga njohja e strukturave neurologjike në sistemin e gjuhësisë.

Kjo mundësi hulumtimi në vite me ndihmën e programeve kompjuterike ku përfshihen informacioni i gjuhës, përpunimi i gjuhës, strukturat e trurit, të cilat lidhen me marrjen e gjuhës dhe mësimin e saj, si edhe neurofiziologjia, e cila kontribuon në patologjinë e gjuhës, për dijen digjitale. Studimet e hershme të Paul Broca-s dhe Vernicke-s hetojnë vendndodhjen e moduleve specifike të gjuhës brenda trurit. Pyetjet e hulumtimit përfshijnë rrugën që ndjek informacioni gjuhësor përmes trurit pasi ai përpunohet¹, nëse fusha të veçanta specializohen në përpunimin e llojeve të veçanta të informacionit², dhe si rajonet e ndryshme të trurit ndërveprojnë me njëri-tjetrin në përpunimin e gjuhës për *nxënien afatgjatë*. Pyetjet e lindura gjatë hulumtimit ishin të shumta për të zgjidhur, por do të ndalemi tek aplikacioni i mundshëm PAET, si mjete didaktike për dijen digjitale, fillesa, baza, evoluimi dhe çfarë zgjidh, si rritet performanca e realizuar për nivelet e shkollimit.

Hulumtim tek synimi i mundshëm që programi kompjuterik mundëson ndërtimin e mjeteve didaktike për dijen digjitale dhe arritjen te formula e re e *të nxënit afatgjatë* si arritje kombëtare për të gjitha modulet e shkollimit.

1. Aplikacioni “Teste me disa zgjedhje, gjuhë shqipe 2, 3, 4, 5...” si alternativë e eksperimentuar

Ka më shumë se një gjysmë shekulli që nga autorë amerikanë punohet dhe eksperimentohet për të mësuarit e programuar. Jo vetëm që punohet, por kanë ndërtuar edhe parimet e të mësuarit të

¹ Hickock, Gregory; David Poeppel. “Opinion: *The cortical organization of speech processing*”. Nature Reviews Neuroscience, 2007.

² Embick, David; Alec Marantz;

Yasushi Miyashita, Wayne O'Neil, Kuniyoshi, Sakai, L. *A syntactic specialization for Broca's area*, 2000.

programuar. Këto parime janë mishëruar në një metodë që quhet *Instruksioni i Sistemit të Personalizuar (ISP)*³. Sipas kësaj metode, nxënësi dhe studenti e përvetëson materialin mësimor të përbërë nga njësi më të vogla. Çdo nxënës apo student duhet ta përvetësojë materialin e paraqitur në një njësi dhe t'u përgjigjet disa pyetjeve para se të kalojë në njësinë tjetër gjuhësore. Është shkruar se është metodë shumë efektive për arsye të pjesëmarrjes aktive dhe rezultatit tek njësitë e vogla në një kohë shumë të shpejtë duke e motivuar. Informacioni i menjëhershëm dhe i ndërsjellë që ai merr (feedback) dhe përforsimi (Reiser, 1984; Gage dhe Berliner, 1988) e bëjnë të admirueshëm për përdorim. Po kolegët e tyre shkruajnë më tej se kompjuterët mund të përdoren për të paraqitur materialin mësimor dhe për ta ndihmuar nxënësin a studentin që të mësojë me anë të teknikave të ndryshme, siç janë testet me disa zgjedhje.⁴ (Pettijohn, 1985). Duke vijuar më tej, shkruajnë se përmes të mësuarit të programuar zbatohen në procesin mësimor në shkolla disa prej parimeve themelore të kushtëzimit veprues (Kulik, Klik dhe Gangert-Drowons, 1985).

Në bazë të kësaj përvoja sot zhvillohen provimet e marrjes së licencës dhe provimet finale, përfundimtare nga disa profesorë në universitete të ndryshme.

Vitet e përdorimit të teknologjisë u kanë dhënë mundësi shumë autorëve të eksperimentojnë dhe të ndërtojnë një alternativë edhe për vite më të ulëta shkollimi, për zgjerimin e marrjes së informacionit të një teme të parashikuar për atë klasë shkollimi në lëndën e gjuhës, duke rritur procesin e të nxënës.

Synimi kryesor i kësaj alternative për nxënësin *për matjen e njohurive* për klasën e dytë, të tretë, të katërt, të pestë dhe në vijim për gjithë lëndën e gjuhës shqipe të arsimit 9-vjeçar, është: *aftësim, efekt dhe gatishmëri*.

Për çdo orë mësimi, sado i paktë të jetë informacioni që jepet për një temë gjuhësore, ndihet shqetësimi dhe gëzimi njëkohësisht. *Çfarë ka mësuar nxënësi, studenti në nivele të ndryshme shkollimi?* Shqetësim për mësuesin, drejtuesin, lektorin dhe prindërit për atë orë mësimi dhe në vazhdimësi. Vlerësimi i mësimdhënies/nxënies

³ Terry F. Pettijohn. *Psikologjia*. Tiranë, 1996, f. 219.

⁴ Po aty f. 220.

(rezultateve të të nxënësve) ndodh para, gjatë dhe pas mësimit/ndërtimit duke ndihmuar mësuesin, lektorin të vlerësojë sesa janë arritur rezultatet e të nxënësve, përcaktuar për atë orë mësimore nëpërmjet vlerësimit të performancës së nxënësve, studentëve. Për ndërtimin e aplikacioneve si mjete didaktike, kemi pasur në vëmendje vlerësimin, i cili mund të jetë: *përmbledhës* (përmbledh atë që nxënësit kanë mësuar në fund të një ore mësimi, ose për disa orë mësimi), *formues* (ndodh gjatë gjithë kohës) ose *diagnostikues* (i paraprakisht një mësimit si një mënyrë për të matur atë që nxënësit paraprakisht di.).

Mjetet/instrumentet didaktike të vlerësimit PAET përfshijnë pyetjet me zgjidhje të shumëfishta⁵, miniteste, diskutimet për orët: *flasim, veprimtarinë e nxënësit në klasë, projekte, pra ndërtojnë portofolin dhe japin të plotë performancën e nxënësit, të studentit*. Këto instrumente vlerësimi sigurojnë të dhënat mbi atë çka nxënësit dinë dhe janë në gjendje të bëjnë si rezultat i mësimit/ndërtimit.

Hulumtimi në disa vite paraqet mundësi të tjera. Është shkruar për qasjen e re kurrikulare dhe se portofoli i të nxënësve⁶ merr një vend të posaçëm, pasi mbështet zbatimin e kurrikulës të bazuar në

⁵ Përvoja shumëvjeçare e ndërtimit të testeve dhe e eksperimentimit na ka dhënë mundësinë të zgjedhim ndërtimin e aplikacioneve: *pyetje me disa përgjigje* ose siç emërtohet nga autorë të tjerë si pyetje me përgjigje të shumëfishtë. Pyetjet me zgjedhje të shumëfishtë janë lloji më fleksibël i pyetjes objektive. Bashkohem me mendimin e shkruar nga shumë autorë se ajo mund të përdoret për të testuar çdo lloj shprehje: *njohja, të kuptuarit, zbatimi dhe analiza*. Është e bollshme për të vlerësuar të nxënësve për një temë gjuhësore, për disa tema tremujore e vjetore. Rimarrje për të nxënësve, për ndërtimin e aplikacioneve: pyetjet me disa përgjigje ose me zgjedhje të shumëfishtë janë vendosur në aplikacione në maksimumin e tyre (4/5 pyetje); pyetje me zgjedhjen e përgjigjes së saktë – ka një përgjigje të saktë, të tjerat janë të gabuara; pyetje me zgjedhjen e përgjigjes më të mirë – çdo pyetje ka elementë të vërtetë, por vetëm njëra është më e mira, më e saktë; pyetje për zgjedhjen e përgjigjes mohuese – duhet të zgjedhin atë që mohohet; pyetje për zgjedhjen e përgjigjes së thjeshtë apo të kombinuar – duhet të zgjedhë përgjigjen mohuese (*përveç*).

⁶ Shih më gjerë Z. Gjini, G. Janaqi, M. Andoni, I. Todhe, A. Zisi. *Portofoli i të nxënësve. Tregues i arritjes së kompetencave*. Tiranë, 2016, f. 16.

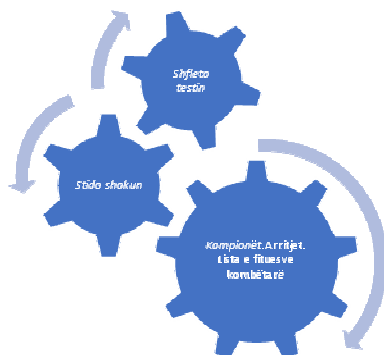
kompetenca; krijon qëndrueshmëri në procesin e realizimit të saj; ndikon në mënyrë të drejtpërdrejtë në garantimin e cilësisë së zbatimit të kurrikulës dhe të rritjes së të nxënës.

Është shkruar nga autorët eksperimentues që si mjete të teknologjisë që mbështesin procesin e vlerësimit, dhe vlerësimin e nxënësve janë: *testet, pyetje me zgjedhje të shumëfishtë* në PAET.

Në dokumentet e reja kurrikulare të hartuara në kuadër të rishikimit dhe zbatimit të kurrikulës aktuale për sistemin tonë arsimor, *kompetenca digjitale* është një ndër shtatë kompetencat kyçe të kurrikulës. Kjo kompetencë nënkupton aftësinë për përdorimin kritik dhe efektiv të TIK-ut në orën e mësimi dhe gjatë kohës së lirë. Ajo bazohet në shkathtësimin e përdorimit të kompjuterit për të gjetur, prodhuar, krijuar, prezantuar dhe shkëmbyer informacion, si dhe për të bashkëpunuar në internet. Zbatimi i TIK-ut në klasë ofron rritjen e cilësisë së mësimdhënies dhe shtimin e dijeve afatgjata për nxënësit, studentët.

Kemi kapërcyer në vite vështirësitë e aplikacionit “Teste, pyetje me zgjedhje të shumëfishtë, gjuhë shqipe 2, 3, 4, 5...”. Kemi nisur një seri mjetesh didaktike për shkallën e parë (klasa e dytë) dhe shkalla e dytë (klasa e tretë e në vijim, arsimi fillor) për nxënien afatgjatë. Realizohet procesi neurolinguistik me strukturën nervore dhe funksionimin e pjesëve përbërëse normale tek nxënësi. Ndhmon të perceptojmë e kuptojmë natyrën dhe karakteristikat e proceseve nervore, karakteristikat e një sistemi biologjik specifik njerëzor nga mësuesi, lektori, prindi dhe nga më i rrituri i nxënësit apo shoku.

Mund të punohet sipas mundësisë së nxënësit, mësuesit dhe prindërve me tri nënndarjet sipas skemës së mëposhtme për gjuhën shqipe 2, 3, 4, 5,...

Pas parathënies drejtuar mësuesve dhe prindërve të nxënësit, kemi hartuar nënndarjen kryesore: ***Shfleta testin!***

Përvoja shumëvjeçare na ka dhënë mundësinë të hartojmë situata të ngjashme nga gjuha shqipe 2, 3, 4, 5, ... për aftësim të mëtejshëm. Programi tërësor për një vit shkollimi për rritjen e njohurive të qëndrueshme ngërthen testet me disa zgjedhje, të cilat janë për të gjitha orët e Gjuhës shqipe 2: *të flasim, të shkruajmë, njohuri për gjuhën, drejtshkrim. Janë 100 teste për gjithë vitin shkollor, 35 javë mësimi.* Pas 30 testeve janë hartuar teste përmbledhëse për secilën periudhë tremujore dhe semestër. Dy variante kemi hartuar edhe për testin përfundimtar vjetor.

Për nxënës me arritje shumë të kënaqshme (Nota 4), arritje të shkëlqyera (Nota 5), kemi hartuar 12 teste plus orëve të mësimi⁷.

Edhe për *Gjuhën shqipe 3* kemi hartuar teste me situata të ngjashme nga programi i saj tërësor për një vit shkollimi për rritjen e njohurive të qëndrueshme. Testet janë për të gjitha orët e *Gjuhës shqipe 3*, pra 121 teste, 35 javë, *për çdo temë mësimore*, me disa zgjedhje për të gjitha orët e mësimi: *të flasim, të shkruajmë, njohuri për gjuhën, drejtshkrim.* Aplikacioni për Gjuhën shqipe 3 ka një mënyrë tjetër fillimi. Nis me variante të testeve diagnostikuese në 4 faqe, duke përafruar për tremujorin e parë, të dytë, e të tretë apo për gjithë semestrin I, 39 teste, 36 teste për semestrin e dytë, ndërsa 22

⁷ Aplikacionet si mjete didaktike për dijen digjitale janë hartuar sipas programit të ri (2016-2019) dhe udhëzimit për vlerësimin e ri të klasës së dytë, klasës së tretë dhe ndryshe klasa e katërt, klasa e pestë.

teste janë për semestrin e tretë. Ky numër ndryshon në varësi të realizimit të orëve. Nga dy variante janë hartuar edhe për testet përfundimtare vjetore të kësaj klase. Janë hartuar edhe teste plus orëve të mësimi.

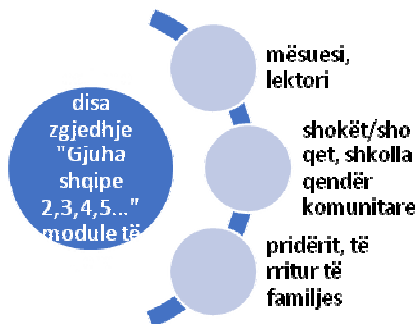
Gjuha shqipe 4 ka 134 teste, *35 javë mësimi, për çdo temë mësimore*. E konceptuar me notat 1-10. Me të tillë strukturë është edhe aplikacioni, mjeti didaktik për Gjuhën shqipe 5 me 148 teste, *35 javë mësimi* me pesë pyetje për *çdo temë mësimore të vitit* shkollor, disa teste plus orëve të mësimi për nxënës me arritje të shkëlqyera.

Mjetet didaktike e ndihmojnë nxënësin të ndërtojë fillimisht vetëdijen metagjuhësore, e cila ka të bëjë me reflektimin e tij mbi gjuhën, në veprime të tilla si: përmirësimi i shqiptimit të fjalëve, lidhjeve gramatikore të fjalëve në ndërtime të ndryshme sintaksore, gabimeve leksikore gjatë përzgjedhjes dhe përshtatjes së fjalëve sipas kuptimit që bartin dhe realizojnë në lidhje me fjalët e tjera, etj. Këto reflektime nxënësi i pasqyron jo vetëm te shprehjet dhe shprehitë e tij gjuhësore, në përgjigjet e sakta që shënohen në aplikacionin gjuhësor për rritjen e të nxëniti, por edhe tek ato të bashkëbiseduesve të tjerë, të popullsisë shkollore apo më të rriturit.

Nënndarja e dytë e vendosur në faqen e parë: ***Sfido shokun!***

Sfidë e re, sfidat, gjatë ditës perceptohen si dy duar. Çdo ditë ka një provë për vete dhe për shokun ose shoqen. Duke u vënë në garë me shokun pasqyron kompetencën gjuhësore, intuitën gjuhësore, që sipas Çomskit (Chomsky), shpjegohet si pjesë e ndonjë përbërësi të lindur të mendjes, i njëjti përbërës me të cilin shpjegohet shpejtësia e përfutimit dhe mësimi të gjuhës nga nxënës të ndryshëm. Aftësia e tij për të formuar thënie të reja, nxënie afatgjatë mbi bazën e një përvoje gjuhësore të copëzuar dhe të kufizuar për atë orë mësimi sipas moshës shkollore kërkon kohë jo të njëjtë.

Mund të konceptohet edhe si një lojë gjuhësore, garë ditore vlerësimi, por më tepër mëshohet në rimarrjen e informacionit, kur është e domosdoshme, duke e zgjeruar përveç mësuesit dhe tekstit. Ka mundësi ta rritë të nxëniti nga prindi, më i rrituri i familjes, por edhe nga shoku/shoqja. Pra realizon 3 R (rimerr, përsërit, thotë me gojë). Mund të shfrytëzojë edhe orët, kur shkolla është qendër komunitare.

Vendosja e përgjigjes për temën e re gjuhësore shërben si rimarrje e informacionit jashtë orës së mësimi, duke e rihapur debatin për temën gjuhësore dhe motivim për realizim tërësor. Është një mundësi që përmirëson të nxënësit afatgjatë.

Në pak minuta nxënësit rishikojnë të nxënësit i formësuar në kohë të ndryshme përmes vlerësimit me notë nga aplikacioni, duke bashkëpunuar me bashkëmoshatarët. Njohuritë gjuhësore, të cilat saktësojnë në faqe të mjetit didaktik kanë të bëjnë si me përvojat njohëse, ashtu edhe me ato gjuhësore, të cilat fitohen bashkërisht dhe në marrëdhënie reciproke me njëra-tjetrën, gjatë ndërveprimit të vazhdueshëm të nxënësit me folës të ndryshëm, në ligjërime të ndryshme dhe skema të larmishme komunikimi.

Me këto mjete didaktike, formulimi gjuhësor trajtohet hap pas hapi gjatë një procesi mendor, që fillon: me *receptimin e shëndetshëm, tërësor ose jo, perceptimin, kuptimin dhe përmbyllet me prodhimin gjuhësor*. Ky prodhim gjuhësor kërkohet gjithëvjëtor, u referohet mesazheve që synon të përçojë nxënësi dhe që bëhen të ditura, kur komunikohen me gojë a me shkrim. Ky proces funksionon nëpërmjet disa mekanizmave dhe proceseve mendore që përmirësohen vazhdimisht gjatë punës së pavarur me mjete didaktike.⁸

⁸ Kuadri i Përbashkët European i Referencave Për Gjuhët. Filara. Tiranë, 2010; Cadre Européen Commun de Référence Pour Les Langues: Apprendre, Enseigner, Evaluer; Common European Framework of Reference For Languages: Learning, Teaching, Assessment; Quadro Comune Europeo di Riferimento Per le Lingue: Apprendimento, Insegnamento, Valutazione. www.coe.int/lang-CEFR

Në fushat e sotme të dijes, dijes digjitale, për nxënësit, studentët është normë të bashkohen dhe të ndërtojnë dijen që u duhet menjëherë, në kontekstin e situatave plotësisht të ngjashme me diçka tjetër, të ndërlikuar dhe specifik ose që e gjurmojnë, plotësojnë së bashku. Pra, ajo që vlen të aftësohesh, të nxësh dhe të përdorësh dije të informacionit të marrë në klasë. Sot, këtë e bën shumë më mirë dhe më lehtë me mjetet didaktike të eksperimentuara, PAET apo edhe me programe të tjera të konsoliduara në gjuhësinë gjermane.

Për prindërit, përdorues të tjerë është kohë e vlefshme, pasi sigurojnë mundësi që të diskutojnë, të shkëmbejnë përvoja për rezultatet e pritshme nëpërmjet pjesëmarrjes në moderimin e vlerësimit për fëmijën a të afërmin. Gëzohen për ligjërimin e pasqyruar në përgjigjet, edhe funksionimin e rregullt të qendrës së *Paul Brokës* dhe qendrës së *Karl Vernikut*. Realizimi i plotë për 35 javët, *çdo temë mësimore* dhe në vijim, shikon, kontrollon për gjuhën tri zona: *zona e Brokës*, *zona e Vernikut* dhe *zona suplementare*, e cila ndodhet në pjesën e sipërme të trurit. Në këto tri zona janë përkatësisht qendra e të folurit, të lexuarit dhe të shkruarit dhe të domosdoshme për t'i përmirësuar vazhdimisht edhe kompetencën digjitale të të nxënit.

Nënndarja e tretë: **Kampionët**

Konceptohet me dy krahë: Arritjet vetjake dhe lista e kampionëve, duke formuar një portofol kombëtar për gjuhën shqipe 2, 3, 4, 5... dhe në vijim apo për module të tjera.

Vështirësitë e aplikacioneve të detyrojnë që të zgjedhësh një fjalë që të jetë motivuese, duke shërbyer si portofol i vlerësimit vjetor për nxënësin, studentin ose përdoruesin.

Nënndarja e tretë në aplikacion ka synim kryesor të mbikëqyrë përparimin e nxënësit, studentit gjatë procesit të të nxënit dhe të mbledhë informacion për të lehtësuar dhe për të ndihmuar marrjen e vendimeve për ta përmirësuar këtë proces. Regjistrimi i vlerësimit për

çdo orë të zhvilluar përcakton arritjet në përfundim të temës gjuhësore për atë ditë, përcakton arritjet e kapitullit, semestrit, të vitit shkollor, duke ruajtur njohuritë dhe për të certifikuar nxënësit, studentin për nxënie të mëtijshme.

Mësuesit e klasës së dytë, të tretë, të katërt, të pestë e në vijim mund t'i përdorin të dhënat e portofolit për qëllime të ndryshme, duke përfshirë nxitjen e të mësuarit të vetëdrejtuar; krijimin e një panorame të qartë të asaj që është mësuar nga nxënësi, studenti; demonstrimin e progresit të bazuar në rezultatet e regjistruara nga aplikacionet si mjete didaktike. Nxënësit kampionë mund të jenë pjesëmarrësit e mundshëm në PISA apo në konkurime të tjera.

Krijimi i portofolit të të nxënësit⁹ si proces vjetor me koleksionimin e kontributeve ditore të nxënësit, studentit paraqet përpjekjet, progresin dhe arritjet e tij në lëndën e gjuhës shqipe 2, 3, 4, 5 e në vijim. Siç e ka përcaktuar Diane Hart, portofol: “një enë që mban evidencën e njohurive, të ideve, interesave dhe arritjeve”; ne e shohim për nxënësin e klasës, studentin, por edhe mund të shpallim fituesit kombëtarë e me tej. Duke shpallur kampionët nga portofoli i vlerësimit, kemi mundësi të hedhim hap tjetër për motivimin e nxënësit, përtej dorëzimit të fletëlavdërimit apo fletënderit edhe para klasës dhe shkollës. Për çdo test që ka një temë mësimi, nota maksimale është shoqëruar edhe me një mesazh e kupë të animuar: “Ju përgëzojmë! Të gjitha përgjigjet e sakta!”

2. Performancë më e rritur me formulën e re të të nxënësit afatgjatë si kërkesë kombëtare për lëndë e module të ndryshme.

Rritja e performancës në lëndën e gjuhës shqipe është e lidhur ngushtë me motivacionin e shoqërisë së kohës. Teoria motivacionale e kompetencës na tregon se nxënësit janë të motivuar të bashkëveprojnë suksesshëm me shokët, familjen e gjithë shoqërinë. Nota e marrë në aplikacion do të nxitë përpjekjet për realizimin e kompetencës gjuhësore dhe do ta motivojë nxënësin për të vazhduar përpjekjet për të dalë me arritje progresive të shkëlqyera.

Arritjet progresive realizohen edhe duke zbatuar teorinë e John Atikson, i cili përpunoi një model për të kuptuar motivacionin për të

⁹ Shih më gjerë: Z. Gjini, G. Janaqi, M. Andoni, I. Todhe, A. Zisi, *Portofoli i të nxënësit. Tregues i arritjes së kompetencave*. Tiranë, 2016.

ecur përpara me formulën: $T = M \times P \times SH$ që është zbatuar. Tendencia për të arritur sukses (T) është e barabartë me motivin për të arritur sukses (M), shumëzuar me probabilitetin e suksesit (P), shumëzuar me vlerën shtytëse të suksesit (SH)¹⁰.

Kërkimi për një kohë të gjatë na sjell në përmirësimin e formulës së John Atikson me një element kryesor të munguar:

$$T = M \times P \times SH.$$

Këtë përmirësim për fillimet e këtij mijëvjeçari mund ta shkruajmë:

$$T = M + M_{sh} \times P \times SH. (M_{sh} = \text{motivimi nga shoqëria e kohës})$$

Këta nxënës që arrijnë të dalin kampionë kombëtarë, të kuptojnë se kupa pas çdo vlerësimi me notën *pesë* apo *dhjetë* nuk është e vetme me mesazhin shoqërues, por duhet të besojnë se kanë një shans për sukses dhe se shoqëria, e cila është e interesuar, do ta vlerësojë portofolin e arritur në fund të çdo klase apo nivele shkollimi.

Kur fitojmë mirënjohjen e të tjerëve, vëmendjen e atyre me pozitë të lartë, ne plotësojmë nevojat për vlerësim dhe ndihemi të rëndësishëm e me besim në vetvete, siç ka shkruar autori i teorisë së motivacionit Abraham H. Maslow (1987). Po ky autor shkruan se duhet ta shohim nxënësin si një të tërë dhe pjesëtar të shoqërisë, i cili formësohet nga një hierarki nevojash, të cilat, nëse plotësohen në mënyrë të kënaqshme, bëjnë që nxënësi, studenti ta realizojë plotësisht potencialin e vet në vitet e shkollimit dhe nesër si pjesëtar i rritur i shoqërisë. Është plotësisht e mundur që kampionët e shpallur nga portofoli i aplikacionit të shpërblehen me dhurata, si: *tabletë apo smartfonë* dhe, kur ka më shumë se dy, klasa mund të marrë një *smart board* etj. Stimuj mund të jepen nga bashkëpunëtorë apo nga fondi i Ministrisë së Arsimit apo i Drejtorive rajonale, Universiteti, Bashkia etj.

Përveç rritjes së të nxënësve afatgjatë në lëndën e gjuhës shqipe si proces normal neurolinguistik¹¹, kurohen me shumë sukses ata nxënës

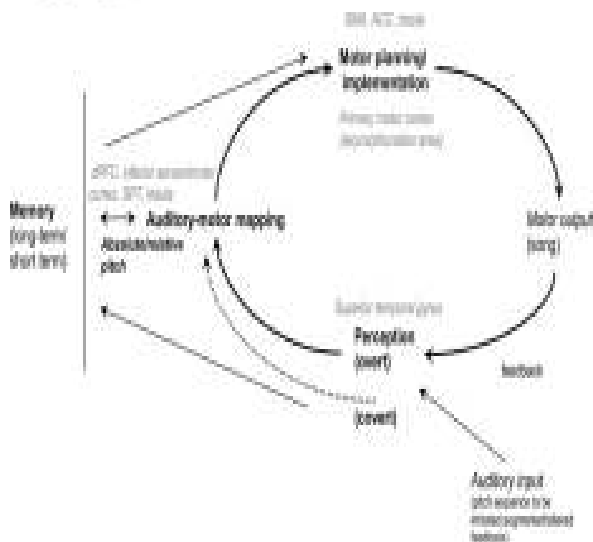
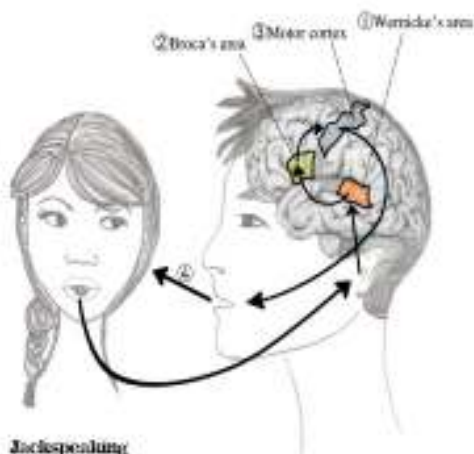
¹⁰ Terry F. Pettitjohn. *Psikologjia*. Tiranë, 1996, f. 341.

¹¹ Shih më gjerë **Programimi neurogjuhësor** i krijuar në vitet 1970 nga amerikanët John Grinder dhe Richard Bandler. Nxitësit e programimit neurolinguistik kanë zhvilluar teknika të thjeshta dhe të shpejta për t'u lejuar njerëzve të tjerë që të përshtaten me këto modele të sjelljes gjuhësore. Bandler, R., & Grinder, J. (1982). *Sekretet e komunikimit: ndryshimi pa*

që preken nga afazia motore (e Brokës), pësojnë dëmtime në sistemin fonologjik. Nxënësit e prekur nga *anomia* kanë vështirësinë gjetjen e fjalëve si gjatë të folurit dhe për të emërtuar objektet (fjalë e reja në çdo faqe të teksteve të gjuhës shqipe) që tregohen edhe si shenjë gjuhësore në një tekst të caktuar. Individët me afazi *ndijore dhe receptive* (afazia e Vernikut), të cilët kanë dëmtime të përbërësve semantikë dhe sintaksorë përmirësohen. Diagnostikohen për vendosjen e marrëdhënieve të njërive të ndryshme gjuhësore, lidhjen e saktë gjuhësore në njësi më të mëdha gjuhësore si fjalë e periudha, tekst më të gjerë sipas kërkesave të programit, apo situatës gjuhësore etj.

Mënyra e funksionit të dy qendrave të trurit gjatë punimit me mjetet didaktike (aplikacionet) parandalon demencën, sëmundjen e Alzheimerit. Hulumtimet e sotme për këto sëmundje vijnë nga përfundimi i Gill Livingston, profesor i Kolegjit të Universitetit të Londrës dhe njëri ndër 24 ekspertët ndërkombëtarë se demenca diagnostikohet në moshën e tretë të individit, por ndryshimet në tru fillojnë të zhvillohen vite më parë. Këshilla e artë nga ky profesor: rritja e të nxënësve afatgjatë, rritja e veprimtarive me mjete, të cilat sjellin kënaqësi gjatë përdorimit si individ. Të nxënësve afatgjatë shtohet edhe kur nxënësi rimerr njohuritë gjuhësore së bashku me shqen shokun, ose në grup, me prindërit, me të rriturit. Për rrjedhojë, nuk lejojnë shkatërrimin e qelizave të trurit në nivelet e shkollimit.

dhimbje. Bandler, R., Grinder, J., Andreas, S., Olivier, F., & Olivier, F. (1999). *Reframing: transformimin e perceptimit të realitetit me NLP*. InterEditions □ C. Germain, *L'approche neurolinguistique (ANL) - Foire aux questions*, Longueuil, Myosotis Press, 2017. □ C. Germain et J. Netten, «Pour une nouvelle approche de l'enseignement de la grammaire en classe de langue: grammaire et approche neurolinguistique», *Revue japonnais de didactique du français*, vol. 8, n° 1, 2013a, p. 172-187.

Teknika e studimit tashmë e njohur: SQ3R (Survey “bëj sondazh” + Question “pyet” + Read “lexoj” + Recite “thua me gojë” + Review “përsërit”), e hartuar nga Fransis Robinson duhet thjeshtuar e plotësuar më tej.

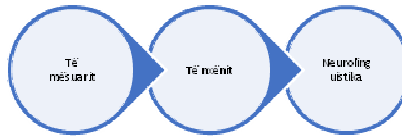
Po kështu teoria e John Atikson,i cili përpunoi një model për të kuptuar motivacionin për të ecur përpara me formulën e riformuluar si më sipër: $T = M + M_{sh} \times P \times SH$. (M_{sh} =motivimi nga shoqëria e kohës)

ka edhe elemente të tjerë rinovues për shekullin e ri dhe vendin e veçantë pas këtyre 30 viteve të emërtuara “*tranzicion*”. Reformulimi i mësipërm $T = M + M_{sh} \times P \times SH$. (M_{sh} =motivimi nga shoqëria e kohës) ka edhe elemente të tjerë rinovuese si rrjedhojë e eksperimentimit në nivele të ndryshme shkollimi. Rritja e të nxënit afatgjatë ka edhe si element thelbësor (M_{sh}) vlerën shtytëse nga shoqëria e kohës ku jeton.

Të mësuarit

Të nxënit afatgjatë

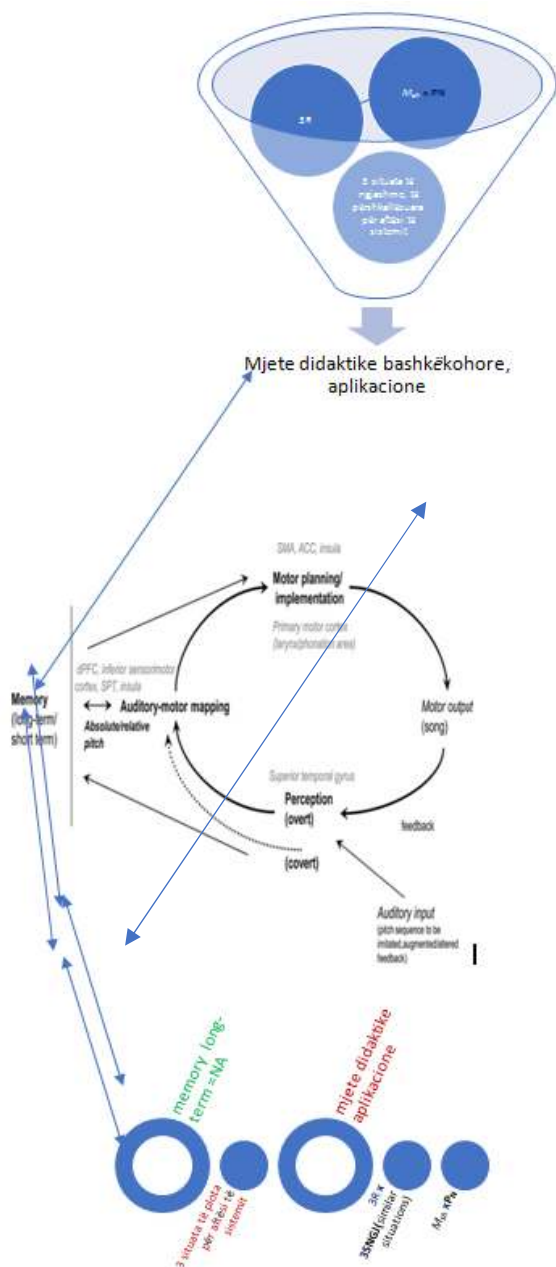

E riformuluar në këndvështrimin neurolinguistik paraqesim të nxënit afatgjatë të kërkuar nga çdo nxënës apo student dhe e gjithë shoqëria:

NA (Nxënia afatgjatë) = 3R (Read “lexoj” + Recite “thuj me gojë” + Review “përsërit”+rimarrje) $\times$ 3SNGJ (tri situata të ngjashme të përshkallëzuara të formimit e aftësive për njësi gjuhësore të sistemit gjuhësor) similar situations $\times P_N$ (shumëzuar me probabilitetin e të nxënit) + M_{sh} (motivimi nga shoqëria e kohës)

Pra, kërkimi dhe eksperimentet e realizuara në vite për të nxënit afatgjatë në lëndën e gjuhës shqipe përveç 3R, kërkojnë rimarrje plus ushtrim në tri situata të ngjashme të përshkallëzuara për secilën temë, për secilën njësi gjuhësore në lëndën e gjuhës shqipe gjatë 35 javëve të vitit shkollor të orëve: *flasim, shkruajmë, njohuri për gjuhën, drejtshkrim* me mjete didaktike bashkëkohore si popullsia shkollore europiane. Sipas rregullit të gramatikës gjenerative formula neurolinguistike e suksesshme, nxënia afatgjatë, e çdo niveli shkollimi për 35 javët e vitit shkollor apo akademik realizohet: $NA = 3R \times 3SNGJ \times P_N \times M_{sh}$.

E skematizuar me aplikacionin PAET si mjet didaktik:

NA (Memorylong-term)=3R x3 SNGJ (similar situations) xP_NxM_{sh} .

Ekspërimet e zhvilluara na japin mundësinë të rishkruajmë se janë të domosdoshme 3 situatat e ngjashme të përshkallëzuara në mjetet didaktike, aplikacionet për rritjen e njohurive të qëndrueshme të orëve: *flasim, shkruajmë, njohuri për gjuhën, drejtshkrim, të cilat rritin kujtesën afatgjatë (memory long-term), apo NA*. Formulimi gjuhësor pyetjet me përgjigje të shumëfishtë trajtohen hap pas hapi, gjatë një procesi mendor, që fillon me receptimin, perceptimin, kuptimin dhe përmbillet me prodhimin gjuhësor, i cili kërkon funksionimin shumë të mirë të hemisferës së majtë dhe hemisferës së djathtë të trurit, zona suplementare (motorit cortex) tek secili nxënës apo student edhe për 3SNGJ (similar situations).

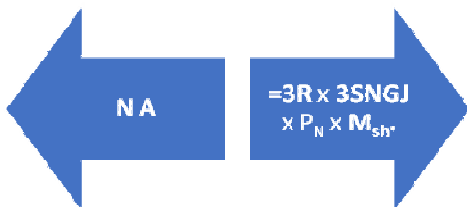
Këto mjete didaktike për gjuhën shqipe që përdoren në klasa të ndryshme, e bëjnë nxënësin, studentin më të interesuar në temën mësimore, zvogëlon kohën e të mësuarit si dhe ofron mundësi për të mësuar në mënyrë krejt ndryshe, dhe motivohet për të gjatë punës së pavarur me shumë kujdes edhe me P_NxM_{sh}.

Kompetenca digjitale dhe rritja e treguesve të të nxënës afatgjatë për gjuhën shqipe kërkon përdorimin e mjeteve didaktike efektive të eksperimentuara, si aplikacionet, mjete didaktike gjuhësore, duke mos e lënë vetëm mësimnxënien me tekstin e nxënësit, gjuhën shqipe 2, 3, 4, 5... Realizimi i përgjigjes së vlerësimit në pak minuta, duke kursyer kohën e nxënësit, studentit kërkon që mësuesit, lektorët duke u kualifikuar, të jenë më të suksesshëm dhe së bashku të jenë në gjendje të përdorin teknologjitë e reja (TIK). Mësuesi, lektorët, duke zotëruar kompetencat e përcaktuara në dokumentet zyrtare të UNESCO-s për teknologjinë në arsim, moduli 4 në konferencën¹² e UNESCO-s, rriten treguesit e të nxënës afatgjatë.

¹² Shih më gjerë: UNESCO-Bangkok Office» Education» ICT in Education» Themes» Training of Teachers» Guidelines» Teachers' role and needs in the ICT environment UNESCO-Bangkok Office» Education» ICT in Education»

Pra, kërkimi dhe vendosja e përgjigjes në mjetet didaktike për temën e re gjuhësore shërben si rimarrje e informacionit edhe jashtë orës së mësimi, duke e rihapur debatin për njësinë mësimore të një ore mësimi ose disa orëve, $3R \times 3SNGJ$ dhe motivim, për realizim tërësor, të kompetencës digjitale si proces neurolinguistik normalizues dhe diagnostikues, në harmoni me $P_N \times M_{sh}$. Aplikacionet si mjete didaktike bashkëkohore për rritjen e të nxënit afatgjatë për gjuhën shqipe 2, 3, 4, 5 ... apo për module të tjera në Universitet, janë variant i zbatimit të formulës neurolinguistike të suksesshme për çdo nivel shkollimi, për rrjedhojë rritjen e notës mesatare mbi 2 nota dhe zvogëlimin në minimum të nxënësve, studentëve me tregues të pakënaqshëm për kulturën gjuhësore kombëtare apo për dije të tjera në lëndë të ndryshme.

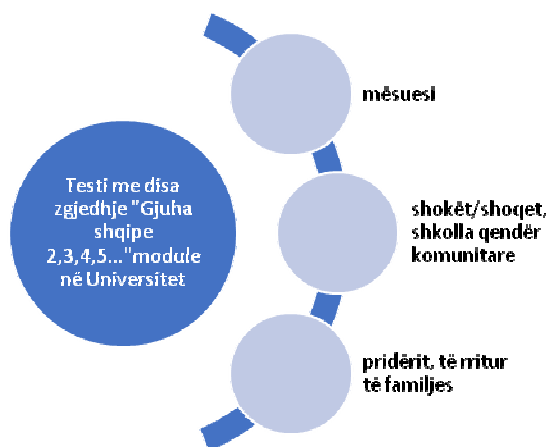
Realizimi për 35 javët e vitit shkollor apo akademik i çdo teme mësimore sjell suksesin, nxënien afatgjatë dhe kulturën gjuhësore kombëtare të synuar edhe me *dijen digjitale* të kërkuar sot në sistemet arsimore.

Themes»Training of Teachers»Guidelines»Teachers' role and needs in the ICT environment

[UNESCO (2011). [UNESCO (2011).

UNESCO ICT competency framework for teachers (ICT CFT). IITE Conference Teacher Competencies in Knowledge Society: Policy, Pedagogy.

Shtimi i varianteve si një mundësi e kërkuar që edhe gjuha shqipe të ketë mjete didaktike bashkëkohore si edhe gjuhët e tjera të Europës për rritjen e të nxënit afatgjatë, dijen digjitale, është sot jo vetëm kërkesë hulumtimi shkencor, por edhe kërkesë zbatimi. Formula për *Kujtesën afatgjatë (memory long-term)*, apo *Nxënien afatgjatë*, e zbatuar me kujdes sjell rritjen e notës mesatare kombëtare, e cila do të pasqyrohet më tej në konkurset ndërkombëtare, pjesëmarrësit e mundshëm në PI S A, konkurse që mund të zhvillohen çdo vit akademik. Aplikacionet PAET janë variant i zbatimit të formulës së re neurolinguistike të suksesshme për dijen digjitale për çdo nivel shkollimi dhe modulet në nivelin e parë, nivelin e dytë dhe të tretë në Universitet.